

Kontinuitet och förändring

– En diskursanalytisk studie om representationer av terrorism i svensk media före och efter millennieskiftet.

Axel Andersson

Handledare: Peo Hansen

Sammanfattning

I denna studie har ett historiskt präglat material studerats i syfte att undersöka hur diskursen om terrorism har förändrats över tid, med fokus på hur våldsdåd representeras i svensk media före och efter millennieskiftet. Studien har utgått från följande frågeställningar: hur framställs terrorism i media före och efter millennieskiftet och vad kan eventuella skillnader bero på, vilka politiska effekter kan synliggöras genom bruket av begreppet *terrorism* i media under dessa tidsperioder, samt vilken signifikans för ideologisk meningsbyggnad ges språket i materialet? Studiens teoretiska och metodologiska ramverk har utgjorts av diskursteori och socialkonstruktivistisk teori, samt diskursanalys med inspiration hämtat ur kritisk diskursanalys. Resultatet av analysen kan sammanfattas genom att diskursen om terrorism före och efter millennieskiftet har förändrats, samt att diskurser om terrorism har övergått från att innefatta en mångtydig prägel till att bli entydiga - från att ha varit i ett tillstånd av förändring till etablerandet av en diskursiv kontinuitet. Språkbruk är även en viktig del för hur svensk media konstruerar olika diskurser om terrorism, i vilka språket bidrar till att skapa och förmedla ideologiska och politiska identiteter och värden. Terrorism har efter millennieskiftet kommit att representeras som ett entydigt fenomen, vilket möjliggjorts genom etablerandet av en diskursiv hegemoni som inte var möjlig att urskilja i det empiriska materialet som omfattade tiden före millennieskiftet.

Nyckelord

Terrorism, historia, media, diskursanalys och socialkonstruktivism.

Förord

Jag vill tacka min familj för allt stöd jag har fått under uppsatsarbetet. Jag vill även tacka Peo för alla bra förslag, tips och idéer som bidragit till att göra uppsatsen så bra som möjligt.

Innehåll

<u>INLEDNING.....</u>	<u>1</u>
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	2
BAKGRUND.....	2
TERRORISM - EN BEGREPPSFÖRKLARING	4
TIDIGARE FORSKNING	5
AVGRÄNSNINGAR.....	7
DISPOSITION	8
<u>TEORI OCH METOD.....</u>	<u>8</u>
SOCIALKONSTRUKTIVISM	8
DISKURSANALYS	9
DISKURS OCH MEDIA	11
INSAMLINGSMETOD	12
MATERIAL	13
KRITIK OCH FORSKNINGSETIK.....	13
<u>ANALYS</u>	<u>14</u>
BOMBÅDEN I DUBLIN OCH MONAGHAN, 1974.....	14
ATT LÄSA TERRORISM SOM VÅLD.....	15
BOMBÅDET I BOLOGNA, 1980	18
DISKURSIVA KONFLIKTER	18
BOMBÅDEN I LONDON, 2005	22
DISKURSIVA HEGEMONIER	22
ATTENTATEN I NORGE, 2011	26
ATT URSKILJA EN DISKURSIV KONTINUITET	27

<u>AVSLUTANDE DISKUSSION</u>	<u>30</u>
<u>REFERENSER.....</u>	<u>33</u>
TRYCKTA	33
ELEKTRONISKA KÄLLOR	34
EMPIRISKA LEDARTEXTER.....	34

Inledning

Terrorism är ett ständigt återkommande fenomen som genomsyrar människors vardag i många delar av världen. Att människor hotas till livet eller dödas genom ideologisk våldsverkan är inget nytt. Historikerna Gérard Chaliand och Arnaud Blin menar att terrorism har varit en del av mänsklig civilisation i samma utsträckning som principen om krigsföring, vilket skiljer sig från populariserade uppfattningar om terrorism som grundat i 1800-talets politiska (nationalistiska) rörelser.¹ Terrorism kan likväl enbart begripliggöras utifrån de kulturella och historiska kontexter i vilka det placeras: det rör sig om historisk kontinuitet och förändring.² Men vad händer egentligen när vi placerar in en händelse, som av allmänheten kommit att kallas för terrorism, i en specifik historisk situation? Ett flertal bomber detonerades mot en buss tillhörande Borussia Dortmunds fotbollslag i Tyskland den elfte april 2017, i vad som av nyhetsmedia kom att kallas för ett terrordåd. Nästan två veckor senare publicerade *Financial Times* en artikel i vilken terrorkopplingarna dementerades helt och hållet:

It had all the hallmarks of a terror attack. The three blasts that targeted Borussia Dortmund's team bus on April 11 seemed calculated to sow panic and fear. Police quickly found three letters near the scene claiming responsibility - each laced with the rhetoric of radical Islam. [...] But the main suspect has turned out to be a man from a quiet Black Forest town who had nothing to do with terrorism. His alleged motive is more banal - sheer greed.³

Något som i ena stunden framställdes som en islamistisk terrorattack blev helt plötslig till något helt annat. Beror detta på att gärningsmannen inte kunde identifieras med radikal islamistisk ideologi, eller för att ekonomisk brottslighet i relation till aktieintressen är reellt medan "marknadskapitalistisk terrorism" inte är det? I denna studie används *ideologi* på två sätt: ideologi används delvis för att betona händelsers politiska, filosofiska eller religiösa konnotationer, liksom påvisat i citatet ovan. Ideologi kan även ses som ett sätt i vilket diskurser utövar dominans (det vill säga inom språkliga konstruktioner), vilket i likhet med den andra definitionen av ideologi återfinns i citatet ovan.⁴ Att diskutera vilka drag som är utmärkande respektive icke-utmärkande för terrorism lyfter en viktig fråga: vad är egentligen terrorism, och vad händer när vi klassificerar något som terrorism?

¹ Gérard Chaliand & Arnaud Blin, "Introduction", i *The History of Terrorism*, red. Gérard Chaliand & Arnaud Blin (Berkeley, 2007), s. 5 f.

² Ibid, s. 6.

³ Guy Chazan, "Greed not terror said to be motive behind football team bus blasts", *Financial Times*, 22. 4. 2017.

⁴ Marianne Winther Jørgensen & Louise Philips, *Diskursanalys som teori och metod* (Lund, 2000), s. 79.

Utsagorna i citatet ovan redogör för en snäv bild av vad terrorism kan tänkas vara. Perspektivet är även bundet till en specifik historisk kontext, vilket som tidigare nämnts innebär att det kan vara svårt att tala om någon definitiv innebörd av terrorism. Av denna anledning kommer våldsdåd som inträffade före respektive efter millennieskiftet hamna i fokus, då en analys av dessa erbjuder insikt i och förståelse för aktuella samhällsfrågor. I syfte att möjliggöra en förståelse för detta bör även medias roll i samhället beaktas. I denna studie syftar begreppet *media* huvudsakligen på nyhetsmedia eller andra massmedieprodukter, även om begreppet i sig kan tillskrivas andra betydelser. Denna studie utgår således från ett kvalitativt ramverk i vilket representationer av olika händelser, som i mediasammanhang ofta framställts som terrordåd, kommer att analyseras.

Syfte och frågeställningar

Diskurser om terrorism påverkas som tidigare nämnts av representationer i media. Syftet med denna studie är därför att, inom ramarna för en politisk och historisk kontext, studera hur diskurser om terrorism har förändrats över tid. Detta innebär mer specifikt att begreppet *terrorism* kommer att studeras i relation till hur det tillskrivits olika definitioner, värden och stigma genom representation i nyhetsmedia före och efter millennieskiftet. Eftersom betydelsen av begreppet *terrorism* är föränderligt är det även intressant att undersöka hur begreppet tillskrivs olika ideologiska innebörder. Analysen är alltså tänkt att generera kunskap förankrad i hur svensk nyhetsmedia talar om begreppet terrorism i en politisk, ideologisk och historisk kontext, med fokus på hur skillnader mellan tidsepoker representeras. Studien utgår således från följande frågeställningar:

- Hur framställs terrorism i media före och efter millennieskiftet? Vad kan eventuella skillnader bero på?
- Vilka politiska effekter kan synliggöras genom bruket av begreppet *terrorism* i media under dessa tidsperioder?
- Vilken signifikans för ideologisk meningsbyggnad ges språket i materialet?

Bakgrund

Detta avsnitt är tänkt att belysa varför forskningsproblematiken i fråga är intressant, på ett mer raffinerat och klartänkt sätt. Avsnittet består således av en diskussion om resultat av tidigare forskningsarbeten och teoretiska diskussioner, vilket är tänkt att ge läsaren en mer detaljerad introduktion till forskningsfältet.

Terrorism har efter millennieskiftet varit ett aktuellt ämne för samhällsdebatt i samband med terrorattentat likt de som inträffade i New York den elfte september 2001, eller i

samband med våldsdåd utförda av organisationer som Al-Qaida eller Islamiska staten (Daesh). Genom konsumtion av media, i synnerhet massmedia, tillägnar vi oss information om händelser vi oftast aldrig upplever själva. *Svenska Dagbladet* publicerade i samband med attacken i Nice den 14:e Juli 2016, då cirka 84 människor dödades i en lastbilsattack, en artikel i vilken man (med referens till polisiära källor) drog slutsatsen att det rörde sig om ett terrordåd.⁵ I frågan om skuldbeläggning hänvisade artikeln till bland annat terrorforskaren Hans Brun, som citeras på följande sätt:

De mest extrema grupperna kan man också stryka, de gör inte så här. Vänsterextremister, de söker andra typer av mål. Då återstår högerextremister och religiöst styrd terror. Men Frankrike har inte så stora problem med högerextrema terrorgrupper.⁶

Att hänvisa till professionella aktörers expertis är en strategi som används i syfte att ge styrka åt särskilda resonemang. I detta citat framställs religiöst styrd terror, i detta fall radikal islamism, som den enda *logiska* förklaringen kring vem som kunde ha legat bakom dådet. Forskaren Norman Fairclough föreslår att alla former av media kan läsas som representativa för olika identiteter och relationer, även om avsändaren inte nödvändigtvis medvetet förmedlar dessa.⁷ Representationen av terrorism i media kan vid första anblick uppfattas som centrerad kring radikal islamistisk ideologi, vilket kan förklaras genom att belysa dess tillhörande politiska och historiska bakgrunder. Liz Fekete argumenterar för att effekterna av 9/11 gjorde islamofobi till en huvudfåra inom den allmänna diskursen i väst, vilket även kan sägas utgöra en historisk brytpunkt för försämrandet av åsikter kring muslimer och muslimsk kultur.⁸ Fekete menar även att nyhetsrapportering och journalistik i association med misstänkta terrorister kan vara problematiskt, med hänvisningar till hur exempelvis migranter, asylsökande eller papperslösa har tvingats genomgå utomrättsliga ”rättegångar” genom representation i mediasammanhang, i samband med ofullständiga utredningar eller polisarbeten.⁹ Detta bör inte läsas som ett försvar av terrorism eller terrorrelaterad verksamhet. Den aktuella kritiken bör i stället förstås i den kontext den är avsedd, alltså under de omständigheter där människor grips på utomrättsliga grunder.

Forskaren Taryn Butler menar likt Fekete att 9/11 kan ses som en central händelse för begripliggörandet av terrorism inom en allmän diskurs om terrorism. Butler hävdar att det har skett ett paradigmskifte kring hur terrorism representeras i media före jämfört med

⁵ Erik Bergin, “Minst 84 döda I lastbilsdåd - tio barn bland offren”, *Svenska Dagbladet*, 14. 7. 2016, <https://www.svd.se/bil-korde-in-i-folkmassa-i-nice> (2017-04-11).

⁶ Ibid.

⁷ Norman Fairclough, *Media Discourse* (New York, 1995), s. 5.

⁸ Liz Fekete, *A Suitable Enemy* (London, 2009), s. 9.

⁹ Ibid, s. 57.

efter 9/11, vilket har medfört att bruket av orden "terror" och "terrorism" har ökat drastiskt i nyhetsrelaterad media.¹⁰ Butler redogör för hur frekvensen av ordet "terror" har ökat i nyhetsreppotage i amerikansk media efter attackerna den elfte september, även fast liknande former av attentat (självmordsdåd som inspirerats av radikal islamism och anti-amerikanism) fortfarande förekom på andra ställen i världen än i USA.¹¹

Nyhetsrapporteringen kring 9/11 kan sägas ha skapat en medvetenhet om att terrorism även kan förekomma i USA, vilket har lett till större nyhetsbevakning av terrorism i amerikanska medier. Butlers empiri sträcker sig mellan åren 1991–2011, vilket innebär att andra omtalade händelser, exempelvis bombdådet i Bologna 1980, Münchenmassakern 1972, eller diverse terrordåd utförda av Baader-Meinhof-ligan i Västtyskland under 70- och 80-talen, inte kom att uppmärksammas i urvalet. Begreppet terrorism har alltså tillskrivits mycket specifika innebörder i efterverkningarna av 9/11. Frågan huruvida skillnader kring förekomsten av terrorism i olika historiska sammanhang förblir dock till stor del orörd, vilket denna studie åsyftar att klargöra.

Terrorism - en begreppsförklaring

Terrorism är ett begrepp som används på olika sätt beroende på kontext. Vanliga uppfattningar om vad terrorism är handlar ofta om våldsdåd utförda av extremistiska, icke-statliga aktörer. Chaliand och Blin uppger dock att terrorism även innefattar terrorverksamhet utförd av statliga aktörer eller andra maktgivande institutioner, i de särskilda fall en händelse kan rubriceras som terrorism.¹² James M. Lutz och Brenda J. Lutz menar att definitionen av vad som kan klassificeras som terrorism ständigt utökas, vilket har inneburit att det inte finns någon konsensus kring vad begreppet egentligen syftar på.¹³ Vissa forskare har valt att strukturera terrorismstudier utifrån historiserade definitioner av terrorism som något som under modern tid sker i "vågor".

Psykiatriprofessorn Jerrold M. Post menar att dessa vågor traditionellt sett brukar sorteras in i fyra fack: den *anarkistiska vågen*, den *antikoloniala vågen*, den *nya vänstervågen* och den *religiöst-extremistiska vågen*.¹⁴ Sättet att tala om terrorism som något som är organiserat i vågor kan vara både givande och problematiskt för den akademiska diskussionen om terrorism. Det kan vara givande i syfte att begripliggöra förekomsten av terrorism, det vill säga förklara varför attentat av liknande karaktär äger rum. Men det kan

¹⁰ Taryn Butler, "The Media Construction of Terrorism Pre and Post-9/11", *Scholars: Journal of Undergraduate Research*, 24 (2015).

¹¹ Ibid.

¹² Chaliand & Blin, "Introduction", s. 4 f.

¹³ James M. Lutz & Brenda J. Lutz, *Terrorism: Origins and Evolution* (New York, 2005), s. 6 f.

¹⁴ Jerrold M. Post, "Terrorism and Right-Wing Extremism: The Changing Face of Terrorism and Political Violence in the 21st Century: The Virtual Community of Hatred", *International Journal of Group Psychotherapy*, 65 (2015:2), s. 248 ff.

även vara problematiskt att tala om terrorism som organiserat i vågor då det kan ge en snäv bild av vad som skulle kunna och inte kunna klassificeras som terrorism. Det är exempelvis allmänt accepterat att mycket av den terrorverksamhet som ägde rum mellan 1960–80-talen var anknuten till vänsterextrema terrornätverk, vilket kan kopplas till den nya vänstervågen. All terrorverksamhet under denna tidsepok var dock inte nödvändigtvis kopplad vänsterextrema ideologier. Den baskiska separatiströrelsen *Euskadi ta Askatasunas* (ETA) verksamhet i Spanien, attentat utförda av *Irish Republican Army* (IRA), eller bombdådet i Bologna 1980, då uppskattningsvis 85 människor dog, är några exempel på fenomen och händelser som inte faller in i tidsinramningen för någon av de etablerade vågorna. Detta genererar en viktig fråga: vad är egentligen terrorism? Även om det inte finns någon konsensus kring vad som är och inte är terrorism, kan FN:s resolution 1566 ge en inblick i hur fenomenet upplevs och bemöts inom det internationella samfundet:

Recalls that criminal acts, including against civilians, committed with the intent to cause death or serious bodily injury, or taking of hostages, with the purpose to provoke a state of terror in the general public or in a group of persons or particular persons, intimidate a population or compel a government or an international organization to do or to abstain from doing any act, which constitute offences within the scope of and as defined in the international conventions and protocols relating to terrorism, are under no circumstances justifiable by considerations of a political, philosophical, ideological, racial, ethnic, religious or other similar nature, and calls upon all States to prevent such acts and, if not prevented, to ensure that such acts are punished by penalties consistent with their grave nature.¹⁵

Denna resolution kan ses som ett försök att skapa och upprätthålla en gemensam front mot terrorism på ett internationellt plan. Variationer av denna förklaring används vanligtvis av forskare, skribenter och debattörer i syfte att kontextualisera begreppet. Någon slutgiltig definition av begreppet blir emellertid inte särskilt viktig för denna studie, då syftet är att försöka lyfta fram vilka diskurser som konstruerar vår uppfattning om terrorism och hur dessa diskurser förändras över tid. Det är dock viktigt att uppmärksamma att det har förekommit försök till att smalna av begreppet, då det fortfarande existerar allmänna diskurser kring specifika uppfattningar om vad terrorism är, även om dessa inte nödvändigtvis hamnar i fokus för denna studie.

Tidigare forskning

Efter sekelskiftet har det genomförts ett flertal studier om representationen av terrorism i media. Jag har valt ut tre studier i syfte att betona hur diskursanalys, medianalys och

¹⁵ United Nations Security Council, *Resolution 1566* (2004) <http://www.refworld.org/docid/42c39b6d4.html> (2017-04-17).

socialkonstruktivism kan användas för att begripliggöra terrorism i mediasammanhang, även om det har genomförts åtskilliga studier i dessa ämnesfält.

Roberto A. Valdeón har studerat hur terrorstämplade baskiska ETA representerades i spanska medier efter bombdåden i Madrid den 11 mars 2004, då mellan 100 och 200 människor uppges ha dödat. Kontext är viktigt för att begripliggöra denna händelse. Det är allmänt accepterat att spanska medier (enligt information från den dåvarande spanska regeringen) skuldbelade ETA, en terrorstämplad baskisk separatistgrupp, trots att det fanns indikationer på att attentatsmännens motiv var inspirerat av radikal islamistisk ideologi, men även kopplat till Spaniens inblandning i Irakkriget. Valdeón menar att den diskursiva konstruktionen av terrorism i fråga om ETA är flerdimensionell, då terrorism ofta kontrasterades mot separatism i olika medier.¹⁶ Valdeón redogör exempelvis för hur spanska medier ofta valde att använda ordet "terrorism" i samband med nyhetsrapportering om ETA, vilket motiveras genom de politiska, geografiska och historiska konflikter som förekommit mellan Baskien och Spanien.¹⁷ Engelskspråkiga nyhetsmedier som CNN, *The Guardian* och *The Times* valde oftare att använda begreppet "separatism" istället för "terrorism" (ibland båda) i fråga om ETA, vilket innebar att icke-spanska mediars rapportering kunde ses som mer faktabaserad och saklig, då dessa hade en större distans till konflikten än de spanska medierna.¹⁸ Valdeóns studie visar att diskursen om terrorism inte är entydig, samt att det politiska klimatet påverkar hur representationen av diskursiva förhållanden ser ut i nyhetsmedia.

Zizi Papacharissi och Maria de Fatima Oliveira för en mer generell diskussion om representationen av terrorism i media. De menar att nyhetsmedia ofta används som ett redskap av terrorister i syfte att skapa uppmärksamhet kring deras verksamhet, vilket kan vara gynnsamt för terrorgrupper i exempelvis rekryteringssyfte.¹⁹ Papacharissi och Oliveira redogör likt Valdeón för hur sociala och politiska omständigheter kan påverka hur nyhetsrapportering formuleras. Den amerikanska nyhetsrapporteringen i samband med 9/11 tenderade exempelvis att vara mer emotionell och patriotisk än tysk nyhetsrapportering, som beskrivs ha varit mer saklig och distanserad från fenomen knutna till den amerikanska geopolitiska kontexten.²⁰ I en analys av amerikansk och brittisk nyhetsrapportering kring terrorrelaterad verksamhet menar Papacharissi och Oliveira att

¹⁶ Roberto A. Valdeón, "Discursive Constructions of Terrorism in Spain: Anglophone and Spanish media representations of Eta", *International Journal of Applied Linguistics*, 19 (2009:1), s. 67.

¹⁷ Ibid, s. 71 f.

¹⁸ Ibid, s. 73 ff.

¹⁹ Zizi Papacharissi & Maria de Fatima Oliveira, "News Frames Terrorism: A Comparative Analysis of Frames Employed in Terrorism Coverage in U.S. and U.K. Newspapers", *The International Journal of Press/Politics*, 13 (2008:1), s. 55.

²⁰ Ibid, s. 56.

det går att urskilja politiska tendenser i hur språket används. Nyhetsrapporteringen i amerikanska medier i samband med 9/11 beskrivs exempelvis ha varit centrerad kring användandet av begrepp som *fiende*, *hemland*, *terrorism* och *krig*.²¹ Detta innebär att det finns kopplingar mellan lingvistiska förhållanden och politiska omständigheter, vilka tillsammans möjliggör en förståelse för varför nyhetsrapportering kring terrorrelaterad verksamhet kan se ut på olika sätt och varför de skiljer sig mellan länder.

Krista McQueeney menar likt Valdeón, Papacharissi och Oliveira att språkliga strukturer påverkar hur media formar våra uppfattningar och indirekta upplevelser av terrorism. McQueeney förklarar även hur socialkonstruktivistiska perspektiv kan användas för att begripliggöra politiska strategier och den reella hotbilden av representation av terrorism i media. Hon menar att terrorism är socialt konstruerat i den bemärkelse att det inte finns några konkreta definitioner om vad som kan och inte kan klassificeras som terrorism, utöver förekomsten av våld.²² McQueeney är kritisk gentemot hur media brukar framställa hotbilden av terrorism. Hon menar att sannolikheten att komma till skada i en terrorattack i USA statistiskt sett är oändligt mycket lägre än fysiska skador i samband med exempelvis trafikolyckor.²³ Trots detta präglas det politiska klimatet i väst av en utbredd rädsla för terrorism, vilket uppges ha sin grund i socialt konstruerade rädslor av olika slag. McQueeney menar att terrorism är socialt konstruerat i den bemärkelse att maktstrukturer (samt makthavande institutioner) påverkar vilka våldshandlingar som ges legitimitet, exempelvis militära interventioner i andra länder, jämfört med illegitima våldshandlingar, där maktstrukturerna resulterar i att det är mindre problematiskt att klassificera icke-statliga aktörer eller nätverk som terrorister.²⁴ McQueeney menar även att utländska grupper och aktörer i högre grad tillskrivs särdrag som är utmärkande för terrorism än exempelvis inhemska hatgrupper, som brukar våld mot andra människor i enlighet med särskilda politiska övertygelser.²⁵ Dessa exempel visar dock på socialkonstruktivismens flexibilitet. Genom socialkonstruktivistiska perspektiv är det alltså möjligt att begripliggöra hur olika politiska omständigheter formar upplevelser av terrorism i massmediesammanhang.

Avgränsningar

Att analysera hur diskurser varierar med historiska förändringar och paradigmskiften är ett omfattande forskningsområde, vars kvantitativa dimension kan vara svår att innesluta i

²¹ Ibid, s. 63.

²² Krista McQueeney, "Disrupting Islamophobia: Teaching the Social Construction of Terrorism in the Mass Media", *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 26 (2014:2), s. 300.

²³ Ibid, s. 298.

²⁴ Ibid, s. 300 f.

²⁵ Ibid, s. 298.

en konkret analys. Av denna anledning har materialet avgränsats till att göra nedslag i fyra historiska händelser som i antingen media eller forskningssammanhang kom att rubriceras som terrordåd. Två av dessa händelser (Bombdåden i Dublin och Monaghan och Bombdådet i Bologna) utspelade sig före millennieskiftet, medan resterande händelser (Bombdåden i London och Attentaten i Norge) utspelade sig under tidigt 2000-tal. Samtliga händelser utspelade sig i Europa. Detta lyfter en viktig poäng, nämligen materialets egenskap att enbart generera kunskap som kan relateras till en västerländsk kontext. Händelserna valdes ut baserat på politisk heterogenitet: varje händelse skiljer sig från varandra i fråga om gärningsmän, motiv och ideologi.

Disposition

I följande kapitel kommer teori och metod, samt material, urval och kritik att beröras. Därefter inleds analysen, som delats in i fyra avsnitt. Samtliga analysavsnitt inleds med ett kontextgivande stycke, där information som är nödvändig till att förstå den historiska kontexten presenteras. Därefter analyseras händelserna i kronologisk följd. Slutligen kommer studiens resultat sammanfattas och diskuteras, samt behandlas i relation till resterande delar av uppsatsen och studiefältets framtid.

Teori och metod

I detta kapitel kommer studiens teoretiska och metodologiska ansatser, material och kritik presenteras. Studien baseras huvudsakligen på diskursanalytiska resonemang i förbindelse med Marianne Winther Jørgensen och Louise Philips redogörelser för diskursanalys som teori och metod, men har till viss del även inspirerats av Norman Faircloughs kritiska diskursanalys. Jørgensen och Philips modell för diskursanalys som teori och metod intar dock en mer betydande roll än Faircloughs kritiska diskursanalys, vilket aldrig används i renodlad form. Socialkonstruktivism kan ses som en grundförutsättning för diskursanalysen, vilket innebär att dess roll inom studien kan ses som en inkörsport till resterande teoretiska och metodologiska resonemang.

Socialkonstruktivism

Socialkonstruktivism är ett teoretiskt-filosofiskt ramverk som utgör en unik grund för hur synen på kunskap kan förstås. Forskaren Søren Barlebo Wennerberg beskriver socialkonstruktivism som en praxis i vilken ifrågasättandet av sociala processers naturliga eller "självkla" definitioner är centralt.²⁶ Socialkonstruktivism kan fungera som ett kritiskt redskap till att dekonstruera språkliga konventioner, då även språk, vetande och kunskap ses som socialt konstruerat.²⁷ Wennerberg konstaterar att socialkonstruktivism

²⁶ Søren Barlebo Wennerberg, *Socialkonstruktivism* (Malmö, 2010), s. 11.

²⁷ Ibid, s. 12.

synliggör brister i språkbruk och lingvistiska regelverk, vilket innebär att essensen hos ord och begrepp inte bör ses som statiska, utan bör granskas kritiskt.²⁸ Frågan om kunskapsteoretisk validitet blir även aktuell i diskussionen om socialkonstruktivism. Wennerberg menar att socialkonstruktivism är irrationellt i jämförelse med traditionella perspektiv på kunskapsteori som epistemologiskt rationellt.²⁹ Detta beror på att sociala faktorer, exempelvis makt, har ett inflytande över kunskapsproduktionen i olika samhällen. En vedertagen sanning i en liberal demokrati kan exempelvis vara en osanning i ett auktoritärt diktatoriskt samhälle. På liknande sätt kan kunskap som för 50 år sedan ansågs vara absoluta sanningar ses som skrönor eller vidskepelser i dagens samhälle. Den för studien viktigaste aspekten med socialkonstruktivism är dess reflexiva och kritiska hållning gentemot synen på socialt betingad kunskap. Även om det socialkonstruktivistiska perspektivet inte alltid benämns i analysen, kommer dess teoretiska poänger att tillämpas i samklang med det diskursanalytiska angreppssättet.

Diskursanalys

Denna studie utgår huvudsakligen från ett diskursanalytiskt ramverk, utifrån vilket val av både teori och metod har inspirerats. Att tala om diskurser är enligt Marianne Winther Jørgensen och Louise Philips att se språkliga mönster som på olika sätt förmedlar bestämda sätt att tala om eller förstå världen på.³⁰ Diskursanalys syftar till att begripliggöra dessa diskurser på ett kritiskt sätt, vilket kan tillämpas på i stort sett alla former av empiriskt material som utgörs av språkliga utsagor. Att analysera språkbruk är alltså en nödvändighet för möjliggörandet av såväl teoretisk förståelse som metodologisk användbarhet. En central aspekt av diskursanalys är även att teori och metod är sammanflätade. Jørgensen och Philips menar att diskursanalys som analysmetod inte bör separeras från diskursanalysens teoretiska dimensioner, då det finns flera poänger i att använda diskursteoretiska verktyg för tillämpandet av diskursanalys inom praktiska sammanhang.³¹ De ansatser som presenteras i kommande stycken bör således ses som redogörelser för studiens sätt att förhålla sig till både teori och analysmetod. Diskursanalys är även socialkonstruktivistisk, vilket som tidigare nämnts tyder på bland annat kritisk reflexivitet kring synen på samhälle och kunskap. I följande stycken kommer diskursanalysens teoretiska och metodologiska premisser att förklaras i större detalj, vilket medför en teknisk förklaring kring hur såväl teoretiska begrepp som metodologiska ansatser kommer användas i analysen.

²⁸ Ibid, s. 60 f.

²⁹ Ibid, s. 81.

³⁰ Jørgensen & Philips, s. 7.

³¹ Ibid, s. 10.

En generell princip inom diskursteori är betydelsen av konflikt och hegemoni. Hegemoni är ett begrepp som lanserades av den italienske marxisten Antonio Gramsci, vilket kan användas för att åskådliggöra diskursteoretiska premisser. Hegemoni syftar på det tillstånd i vilket enighet, objektivitet eller konsensus råder inom en given diskurs.³² Diskurser befinner sig ständigt i en kamp om sanningsanspråk och hegemoni, vilket innebär att antagonism (konflikt) uppstår mellan diskurser i en kamp om hegemoni och sanningsanspråk.³³ På liknande sätt kan aktörers strävan efter hegemoni ses som en politisk kamp, då hegemoniska diskurser ofta gynnar särskilda intressen, exempelvis i fråga om ideologi. Jørgensen och Philips redogör även för diverse diskursteoretiska begrepp av relevans för diskursanalysens praktiska dimensioner, med hänvisningar till teoretiska arbeten utförda av diskursteoretiker som Ernesto Laclau och Chantal Mouffe. Begrepp som kommer brukas i denna studie är följande: *tecken*, *moment*, *element*, *artikulation*, *nodalpunkter*, *flytande signifikanter* och *ekvivalenskedjor*.

Ett *tecken* är ett objekt som betecknas på ett visst sätt genom språkliga överenskommelser.³⁴ En diskurs kan sägas utgöras av en uppsättning tecken, vars roller varierar beroende på språklig signifikans. Dessa tecken kan tillskrivas en central roll för utformandet av en praktisk diskursanalys, vilket kommer förklaras inom kort. *Moment* är de tecken som knyts samman i en diskurs och utmärker sig gentemot andra tecken.³⁵ Om ett tecken syftar på enskilda objekt som inte nödvändigtvis är bundna till en diskurs, syftar *moment* på samtliga tecken inom en specifik diskurs. *Moment* kan alltså sägas vara ett samlingsbegrepp för de tecken som tillsammans utgör en diskurs. *Element* är tecken som inte kunnat tillskrivas någon större betydelse i fråga om mening.³⁶ Jørgensen och Philips menar att en diskurs försöker åtgärda detta genom att göra *element* till *moment*, vilket innebär att diskurser om exempelvis politik, makt eller rättvisa kan se mycket annorlunda ut beroende på diskursens politiska och sociala omständigheter.³⁷ Diskursen om terrorism är inget undantag. Begreppet *terrorism* skulle exempelvis kunna ses som ett *element* i fråga om hur skribenter, forskare och media på olika sätt förklarar begreppets innebörder, vilket leder till försök att omvandla begreppet till ett *moment*. Denna process, det vill säga tillförandet av mening till ett *element*, är vad Jørgensen och Philips kallar för *artikulation*. Att artikulera ett *element* är inom en diskurs ungefär samma sak som att definiera ett begrepp: artikulationen av begrepp som *frihetskamp*, *revolution*, *blodbad* eller *massaker* medför exempelvis en teoretisk förklaring kring varför vissa texter likställer terrorism med

³² Ibid, s. 44.

³³ Ibid, s. 54 f.

³⁴ Ibid, s. 16.

³⁵ Ibid, s. 33.

³⁶ Ibid, s. 34.

³⁷ Ibid, s. 34.

barbari och meningslöst våld, medan andra drar jämförelser med ideologi, frihetskamp eller separatism. Kamp handlar ofta om erkännande. Det är trots allt sällan väpnade grupper upplever sig själva som terrorister, utan snarare som en del av en större kamp.

Nodalpunkter är tecken som är av större betydelse än andra, vilka även blir meningsgivande till resterande tecken.³⁸ I diskursen om terrorism kan exempelvis våld, ideologi eller terrorism (som begrepp) pekats ut som nodalpunkter, utifrån vilka resterande tecken organiseras. *Flytande signifikanter* delar vissa likheter med nodalpunkter i fråga om dess roll som betydelsefulla tecken. Skillnaden mellan begreppen är att medan nodalpunkter antyder om viktiga tecken inom en viss diskurs, syftar flytande signifikanter på viktiga tecken som inte nödvändigtvis är bundna till en specifik diskurs, vars innebörder kan vara omtvistade inom olika diskurser.³⁹ Inom diskursen om terrorism kan exempelvis våld ses som en flytande signifikant, då våld på intet sätt är ett exklusivt förekommande fenomen inom diskursen om terrorism, men samtidigt utgör en central komponent för förståelsen av terrorism. Även om våld ges en specifik innebörd inom diskursen om terrorism, behöver inte denna uppfattning nödvändigtvis delas inom andra diskurser. *Ekvivalenskedjor* är den funktion i vilken ett tecken ges mening eller tillskrivs en identitet i förhållande till andra tecken, det vill säga korrelationen mellan det som utmärker olika ting i förhållande till varandra.⁴⁰ Diskurser skapar och delar in människor i olika subjektpositioner, exempelvis genom artikulation av element eller genom etablerandet av ekvivalenskedjor.

Dessa begrepp (och tillhörande teoretiska resonemang) konstituerar vad Jørgensen och Philips klassificerar som ett poststrukturalistiskt angreppssätt gentemot diskursanalys. Detta innebär dock inte att studien i sig är renodlat poststrukturalistisk i teoretisk benämning. Begreppen som presenterats i ovanstående stycken kan uppfattas som diffusa eller onödigt krångliga. De erbjuder dock en uppsättning verktyg som kan användas till att systematisera analysarbetet i avseende att befästa dess validitet och reliabilitet.

Diskurs och media

Norman Fairclough är ett namn som ofta associeras med kritisk diskursanalys (*Critical Discourse Analysis*). Även om denna studies teoretiska ramverk inte explicit utgår från de ramverk som den kritiska diskursanalysen erbjuder, finns det teoretiska poänger som kan lämpas för hanterandet av diskursanalys i mediasammanhang. I verket *Media Discourse* redogör Fairclough bland annat för "critical linguistics and social semiotics", vilka pekar ut språkets och sociala teckens roll som meningsbärare av ideologiska innebörder inom

³⁸ Ibid, s. 33.

³⁹ Ibid, s. 35.

⁴⁰ Ibid, s. 50 & s. 57 f.

mediediskurser.⁴¹ Fairclough menar att ordval, grammatik och värderandet av språkliga uttryck kan förmedla ideologiska värden, även inom förhållanden som till synes kan upplevas som politiskt oladdade.⁴² Fairclough argumenterar även för vikten av att betona representation som en viktig analysfaktor i mediediskurser, då texter producerar information som är bundna till avsändarens bakomliggande intentioner.⁴³ Detta kommer till uttryck genom representation, vilket karaktäriseras av inkluderande och exkluderande av specifik information.⁴⁴ Att inkludera men samtidigt exkludera viss information kan sägas uppfylla en politisk funktion, eller ses som ett strategiskt drag i syfte att främja avsändarens intentioner. Fairclough noterar även att nyhetsrapportering ofta skildras i vad som skulle kunna liknas vid ”historiska enklaver”, där olika händelsers respektive historiska kontext inte nödvändigtvis aktualiseras.⁴⁵ Detta kommer bland annat till uttryck i Papacharissi och Oliveiras studie om rapportering i amerikanska och brittiska medier, där *episodiska* och *tematiska* strukturer kontrasteras mot varandra. Episodiska strukturer är de former av nyhetsrapportering där händelser ofta placeras utanför dess tillhörande kontext, vilket ofta resulterar i att drama hamnar i fokus.⁴⁶ Tematiska strukturer är de former av rapportering som försöker placera händelser i dess tillhörande kontexter, i mer analytiska narrativ.⁴⁷ Eftersom denna studie är tänkt att aktualisera såväl politiska som historiska diskurser om terrorism, kan denna observation tänkas skapa en medvetenhet för ett (potentiellt förekommande) problem inom nyhetsrapportering, som möjligtvis även skulle kunna läsas som en politisk strategi i politiska texter.

Insamlingsmetod

Studiens empiriska material samlades in med hjälp av olika arkiv och databaser vid Linköpings universitet mellan april och maj 2017. Det material som publicerades under 1900-talet hämtades från universitetsbibliotekets arkiv på Campus Valla i Linköping, där flera av Sveriges större morgon- och kvällstidningar finns arkiverade i mikrofilmformat under en tidsperiod som sträcker sig från slutet av 1800-talet till slutet av 1900-talet. Det material som publicerades under 2000-talet har hämtats från Linköpings universitets digitala mediearkiv via internet. Tidsavgränsningen för materialet är begränsat till att

⁴¹ Fairclough, s. 25.

⁴² Ibid, s. 25 f.

⁴³ Ibid, s. 103 f.

⁴⁴ Ibid, s. 104.

⁴⁵ Ibid, s. 106.

⁴⁶ Papacharissi & Oliveira, s. 65.

⁴⁷ Ibid, s. 65.

enbart innefatta artiklar som publicerats senast en vecka efter att en händelse har utspelat sig, i syfte att generera ett material som är historiskt kontingent.

Material

Studiens empiriska grundval utgörs av tidningsartiklar publicerade i samband med större våldsdåd i Europa mellan år 1974–2011, som i mediasammanhang eller av forskare tidigt ansågs vara relaterade till terrorism. Medierapporteringen kring fyra sådana händelser kommer behandlas i analysen. Materialet innefattar rapporterade texter, analyser och ledartexter. Korpus utgörs av genomsnittligen 40 tidningsartiklar. Av dessa har ett fåtal texter valts ut för att representera generella teman i analysen. Händelserna i fråga är följande: Bombdåden i Dublin och Monaghan (1974), Bombdådet i Bologna (1980), Bombdåden i London (2005) och dådet på Utøya (2011). Anledningen till varför just dessa händelser har valts ut beror på flera saker. Händelserna har valts ut med hänsyn till dess proportioner i fråga om skala och antalet drabbade offer. Händelserna har även valts ut baserat på ideologisk heterogenitet, vilket innebär att deras olika bakgrunder och associerade konflikter skiljer sig från varandra. Tidningsartiklarna är hämtade från fyra rikstäckande svenska morgon- och kvällstidningar, mer bestämt *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet*, *Aftonbladet* och *Expressen*. Anledningen till varför valet föll på just dessa tidningar har att göra med deras utbreddhet och tillgänglighet för allmän konsumtion. Dessa beslut togs i syfte att fastställa en systematik kring hur empirin, på ett effektivt sätt, är tänkt att generera en fruktsam analys.

Kritik och forskningsetik

Innan analysen inleds finns det vissa poänger angående studiens sätt att förhålla sig till metod, teori, material och forskningsetik som är viktiga att vara medveten om. Eftersom studien utgår från ett kvalitativt ramverk, vilket enligt forskaren Alan Bryman tenderar att generera kunskap baserat på ett urval av forskarens egna intressen snarare än den empiriska helheten, kan resultaten av analysen beskrivas som grundade i forskarens subjektivitet.⁴⁸ Detta har bland annat påverkat vilka diskurser som ansetts vara mer intressanta än andra, vilket innebär att andra forskare hade kunnat välja att i högre grad uppmärksamma andra fenomen. En annan kritisk aspekt är att materialet består av olika typer av texter, det vill säga ett blandat urval av rapporterade texter, analyser och ledartexter. Även om förekomsten av olika typer av material inte är ett problem i sig kan dispositionen av materialet påverka hur analysen utformas. Analysens första hälft utgörs exempelvis nästan enbart av rapporterade texter, medan analysens andra hälft till hälften utgörs av politiska ledartexter.

⁴⁸ Alan Bryman, *Samhällsvetenskapliga metoder* (Malmö, 2011), s. 368.

Även om diskursanalysen har brukats i syfte att generera en givande analys kan redogörelserna för hur metoden har applicerats upplevats som förvirrande. Detta kan bero på att studien baseras på en mer generaliserad form av diskursanalys som teori och metod och att den inte används i anknytning med primära referenser som diskursteoretikerna Ernesto Laclau och Chantal Mouffe, medan den kritiska diskursanalysen (som enbart använts som inspirationskälla) kopplas till Norman Fairclough, som kan ses som en primär referens till metodologi i anknytning till kritisk diskursanalys.

Eftersom studiens empiriska grundval utgörs av icke-mänsklig empiri har forskningsetiska principer inte varit aktuellt för denna studie. Materialet har istället baserats på massmedieprodukter som gjorts tillgängliga för konsumtion av allmänheten. På grund av materialets högst offentliga karaktär är det därför rimligt att enbart beakta principer om forskningsetik.

Analys

Analysen har organiserats utifrån olika teman i vilka det empiriska materialet presenteras och analyseras. Det empiriska materialet kommer presenteras i form av nyhetsextrakt efter numerär rubricering. En viktig poäng med det diskursanalytiska angreppssättet är att diskurser sällan är entydiga.⁴⁹ Det går exempelvis att tala om en diskurs om terrorism avgränsat utifrån ideologi, politik, kultur eller moral, utan att alla dessa områden kommer i uttryck genom en ”definitiv diskurs”. Av denna anledning kommer varje analysavsnitt inledas med ett kontextgivande stycke, i syfte att kontextualisera varje händelse i relation till närliggande diskurser.

Bombdåden i Dublin och Monaghan, 1974

Den första händelsen, bombdåden i Dublin och Monaghan, ägde rum den sjuttonde maj 1974 i den irländska huvudstaden Dublin och i staden Monaghan, längst den irländska sidan av landsgränsen mot Nordirland. Uppskattningsvis 33 människor omkom i samband med en serie bilbomber som detonerades i tätt befolkade delar av dessa städer, vilket enligt historikerna Barry Rubin och Judith Colp Rubin gör händelsen till Irlands mest förödande våldsdåd i fråga om antal förlorade människoliv.⁵⁰ Bombdåden i Dublin och Monaghan var en del av konflikten mellan väpnade grupper i Irland och Nordirland och utfördes av väpnade protestantiska grupper som hämnd för diverse attentat utförda av IRA i Nordirland. Ingen grupp hade tagit på sig ansvaret för dådet förrän 19 år senare (år 1993), då pro-nordirländska *Ulster Volunteer Force* (UVF) trädde fram och bekräftade att de

⁴⁹ Jørgensen & Philips, s. 162 f.

⁵⁰ Barry Rubin & Judith Colp Rubin, *Chronologies of Modern Terrorism* (New York, 2008), s. 66.

hade utfört dådet.⁵¹ Rubin och Colp Rubin menar att terrorverksamheten på Irland under 1900-talet har präglats av nationalistiska och etno-kulturella konflikter, där både religion och irländsk nationalism (separatism) kontrasterats mot nordirländsk lojalism mot Storbritannien.⁵² Trots att IRA inte var inblandade i dådet har gruppen beskyllts för att ha provocerat fram attackerna i Dublin och Monaghan genom tidigare utförda attacker mot nordirländska mål.⁵³

Att läsa terrorism som våld

Bombdåden i Dublin och Monaghan var, som tidigare nämnts, en del av den socio-kulturellt präglade konflikten mellan väpnade grupper i Irland och Nordirland. Den ursprungliga nyhetsrapporteringen av händelsen i svensk dagspress ger för handen ett distanserat närmande till incidenten. *Dagens Nyheter* rapporterade på följande sätt, under rubrikerna ”Blodbad mitt i Dublin - Bilbomber dödade 25” och ”Terrorbomber stödjer strejk”:

1. Sammanlagt 25 personer omkom och över 100 skadades, varav 81 allvarligt när fyra bilbomber exploderade i Dublin och i gränsstaden Monaghan i Irländska republiken på fredagseftermiddagen. [...] ”Jag sprang ut efteråt och kom fram till en man som bara hade halva huvudet kvar. Bredvid honom låg det en baby som var så söndersliten att den såg ut som en trasdocka”. [...] Den nordirländske församlingens ledare, mr Brian Faulkner, har ställt ett sympatitelegram till den irländske premiärministern som höll ett TV-tal till nationen under kvällen. Han sade bland annat att för första gången kunde befolkningen i Irländska republiken förstå vad folket i Nordirland lidit under de fem gångna åren under bombkampanjen. Både Provisoriska IRA och den militanta protestantiska organisationen Ulsters försvarsförbund i Nordirland har förnekat att de var ansvariga för explosionerna. [...] Den allmänna uppfattningen i London är att bombningarna i Dublin och Monaghan utfördes av protestantiska extremistorganisationer från Nordirland och att de har ett direkt samband med den pågående storstrejken i provinsen.⁵⁴

I detta extrakt framställs både information som kunnat bekräftas av myndighetsföreträdare och vittnesmål från människor som varit inblandade i händelseförloppet. Rapporteringen är tematisk genom dess saklighet och sätt att indirekt framhäva den bakomliggande konflikten, som kommer till uttryck genom idén om

⁵¹ Brian Hanley, ”’The Forgotten Massacre’: Responses to the Dublin and Monaghan Bombings”, *History Ireland*, 22 (2014:3), s. 47.

⁵² Rubin & Colp Rubin, s. 60.

⁵³ Hanley, s. 48.

⁵⁴ *Dagens Nyheter*, 18. 5. 1974.

förståelse och gemensamt lidande. Det finns även episodiska tendenser i materialet, då stort fokus läggs på att beskriva våldsamma scener, förödelse och drama. Det förekommer ett fåtal tecken som kan tillskrivas attribut utmärkande för diskurser om terrorism. En central aspekt av rapporteringen om händelseförloppet i Dublin är hur skildringar av våld upplevs av vittnen och offer. Våld kan, i den utsträckning dess roll som element (mångtydigt tecken) artikuleras, ses som en nodalpunkt i en terrordiskurs i och med dess prominens för diskursiva representationer av terror. Ord som "blodbad" och brutala offerskildringar bidrar till att cementera våldets roll som ett intresseområde för dramatisk läsning i nyhetsmedia och som ett viktigt tecken inom en diskurs om terrorism. Användandet av ord som "terrorbomber" kan parallellt med avsaknaden av ordet "terrorism" reflektera en avsikt att beskriva händelsen som ett terrorattentat, men utan att peka ut någon som "terrorist". I nyhetsextraktet finns alltså en benägenhet att referera till förövarna som medlemmar i "protestantiska extremistorganisationer" snarare än som terrorister. Det finns även poänger i att analysera representativa förhållanden inom diskursen. Fairclough menar att en viktig aspekt av medieanalys är kännedom om distinktionen mellan den *representerade* diskursen och den *representerande* diskursen, vilket antyder på beaktandet av skillnader mellan berättarröster i materialet.⁵⁵ Fairclough förklarar att det representerande narrativet (det vill säga berättarrösten) kan påverka hur diskursen representeras, vilket kan se ut på olika sätt i olika medier.⁵⁶ I nyhetsextraktet ovan går det att urskilja att den representerade diskursen, som utgörs av relativt sakliga rapporter om "vad som har hänt", och den representerande diskursen, det vill säga hur rapporteringen framställs, är sammanflätade utan att det representerande narrativet tar över och dominerar representationen av diskursen.

Svenska Dagbladet rapporterade på följande sätt, under rubriken "Massaker i Dublin - Bomber tog 25 liv":

2. [...] En talesman för polisen i Dublin sade på fredagskvällen att "detta var en ren krigshandling". Folk på väg hem hade inte en chans - de kom mitt i smällarna. Ett barn slungades in i en vägg och dödades omedelbart, sade han. En förbipasserande som klarade sig, Francis Brennan kom gående på Talbot-gatan: Jag har aldrig sett något så hemskt, sade han skakande av gråt. Minst fem döda i min närhet. Jag såg en fruktansvärt söndersliten kvinna. Kroppsdelar och klädespersedlar var spridda runt gatan och hängde i telefontrådarna.⁵⁷

I detta extrakt synliggörs en entydigt episodisk struktur, där händelsens tillhörande kontext utesluts helt och hållet. Detta skiljer sig mot nyhetsextrakt 1, som visade på både

⁵⁵ Fairclough, s. 79 ff.

⁵⁶ Ibid, s. 81.

⁵⁷ *Svenska Dagbladet*, 18. 5. 1974.

tematiska och episodiska tendenser. Uttryck som ”detta var en ren krigshandling” tyder på att det i tidiga skeden fanns misstankar och antagonism riktat mot potentiella gärningsmän. Trots detta riktas inga misstankar mot några grupper, till skillnad från i extrakt 1. Diskurser om terrorism är till synes frånvarande i detta extrakt, då inga ord eller begrepp utöver våld (i detta fall som flytande signifikant) förekommer i texten.

Nyhetsbevakningen av bombdåden i Dublin och Monaghan i svenska medier skiljer sig även från hur händelsen upplevdes i brittiska och irländska medier. Skribenten Brian Hanley menar exempelvis att händelsen gav upphov till en politisk debatt i brittiska och irländska medier, där bland annat irländska myndigheters fördömanden av bombdåden sågs som hyckleri, då liknande attentat hade drabbat Nordirland under en längre tid, utan liknande fördömanden från den irländska regeringens sida.⁵⁸

Aftonbladet och *Expressen* publicerade rubriker med liknande innehåll. I artiklarna ”Terroroffer!” (*Aftonbladet*) och ”De var utan chans - 23 dödade i Dublin” (*Expressen*) drogs följande slutsatser:

3. [...] Dublins alla sjukhus fylldes under fredagskvällen med offer för attentatet [...] ”När dammet lagt sig låg det lemlästade människor omkring mig. [...] Hysteriska människor grät och skrek”.⁵⁹
4. [...] Explosionerna ledde till totalt kaos. Ambulanserna och brandbilarna kunde knappt ta sig fram på gatorna som var täckta av glassplitter och spärrade av förvridda bilvrak [...] Enligt de preliminära teorierna är det protestantiska extremister som ligger bakom. Sprängningarna kan vara en förvirrad protest mot Londons planer på att försöka etablera ett närmare samarbete mellan Nordirlands protestantisk-katolska regering och den katolska regeringen i Irland.⁶⁰

Dessa extrakt visar på liknande förhållningssätt gentemot händelsen som extrakt 1 och 2. Våld är ett återkommande tema som, i egenskap av att göras till en nodalpunkt, dikterar vart fokus läggs i dessa extrakt. Någon terrordiskurs förblir dock, liksom i tidigare redogörelser, något oklar i och med våldets roll som flytande signifikant, för vad är det som säger att händelsen i fråga är ett terrorattentat enbart på grund av förekomsten av våld? Även om ordet ”terrorist” aldrig kommer till uttryck i något av nyhetsextrakten är det möjligt att skapa en ekvivalenskedja mellan representationen av offer och förövare i texterna. Jørgensen och Philips menar, som tidigare nämnts, att ekvivalenskedjor uppstår genom inkluderande och exkluderande av specifika tecken, vilket blir utmärkande för identiteten hos olika signifikanter.⁶¹ I extrakten ges den flytande signifikanten *våld* mening

⁵⁸ Hanley, s. 46 f.

⁵⁹ *Aftonbladet*, 18. 5. 1974.

⁶⁰ *Expressen*, 18. 5. 1974.

⁶¹ Jørgensen & Philips, s. 50.

genom att relateras till andra tecken, exempelvis "terrorbomber" och "terroroffer", vilket innebär att begreppet *terror* ges mening genom artikulering och diskursiva representationer av våld. På samma sätt är "extremister" den enda subjektspositionen som går att relatera till 'terrorister', dock enbart utifrån externa uppfattningar om vad som menas med begreppet *terrorist*.

Detta avsnitt kan sammanfattas genom att det kan vara svårt att tala om terrorism utifrån språkliga förhållanden inom diskursen. Våld är ett centralt tema för diskursen, som inte kan utläsas som en terrordiskurs utan extern inverkan.

Bombdådet i Bologna, 1980

Nästa händelse, bombdådet i Bologna, inträffade den andra augusti 1980 på Bolognas centralstation i Italien. Cirka 85 människor befaras ha dödats av en bomb som gömdes i en väska.⁶² Den högerextrema gruppen *Nuclei Armati Rivoluzionari* (NAR) tog snabbt på sig ansvaret för dådet, som i modern tid var ett av Europas största terrordåd i fråga om antalet dödsoffer. Sociologen Anna Lisa Tota menar att det finns en korrelation mellan attentatets offer och de omständigheter i vilka bomben detonerades. Tota anser att attentatet riktades mot vanliga (arbetarklass-)människor, till skillnad från attacker riktade mot särskilda institutioner, exempelvis bombdådet på Piazza Fontana 1969, där ett bankkontor utgjorde det primära målet för en attack.⁶³ Det har i vissa kretsar rått förvirring kring vem eller vilka det var som bar ansvaret för attentatet. Andrea Hajek visar i en studie att vänsterextrema *Röda brigaderna* i efterhand ofta har pekats ut som ansvariga för bombdåden mot såväl Piazza Fontana som centralstationen i Bologna, trots att det tidigt fanns belägg för att nyfascistiska och högerextrema grupper låg bakom dåden.⁶⁴

Diskursiva konflikter

Bombdåden i Dublin och Monaghan tycks ha tilldelats relativt lite uppmärksamhet i svenska medier i jämförelse med bombdådet på centralstationen i Bologna, 1980. *Dagens Nyheter* rapporterade på följande sätt, under rubrikerna "Semesterstarten katastrofdag - bomb eller gas?" och "Hela landet stängdes i protest mot våldet":

5. Minst 76 människor dödades och över 200 skadades allvarligt vid den våldsamma explosionen på Bolognas största järnvägsstation på lördagen. [...] Om lördagens explosion visar sig vara ett terroristattentat kommer detta vara det allvarligaste hittills i Europa. Det terroristdåd som hittills

⁶² Rubin & Colp Rubin, s. 48.

⁶³ Anna Lisa Tota, "Terrorism and Collective Memories: Comparing Bologna, Naples and Madrid 11 March", *International Journal of Comparative Sociology*, 46 (2005:1-2), s. 62.

⁶⁴ Andrea Hajek, "Teaching the History of Terrorism in Italy: The Political Strategies of Memory Obstruction", *Behavioral Studies of Terrorism and Political Aggression*, 2 (2010:3), s. 200.

kostat flest människoliv var massakern i Milano 1969 då 16 människor omkom då en sprängladdning exploderade i en bank. [...] Hela Italien lamslogs under några morgontimmar på måndagen av strejker och demonstrationer i protest mot de högerextrema terrordåd som i lördags krävde kanske 84 människors liv. Men aktionerna riktade sig lika mycket mot regeringen som bär det yttersta ansvaret för att terrorismen, både den ”röda” och den ”svarta”, fortsätter att slå till.⁶⁵

Till skillnad från nyhetsrapporteringen om bombdåden i Dublin och Monaghan, där terrorism enbart begripliggörs genom diskursiva representationer av våld, är det möjligt att urskilja en större vilja att referera till bombdådet i Bologna som ett terrorattentat. Chaliand och Blin menar att terrorism inte bör ses som begränsat till antingen vänster- eller högerextrema grupper, utan att nationalistiska, separatistiska eller politisk-religiösa grupper, i den utsträckning våld görs till ett politiskt redskap, även bör betecknas som terrorism.⁶⁶ Att referera till massakern i Milano (Piazza Fontana) 1969 som ”det terrordåd som hittills kostat flest människoliv”, innebär att språkbruket i extrakt 1–4 kan ses som utmärkande för vad som bör och inte bör klassificeras som terrorism. I forskningsrelaterad litteratur, framför allt i kronologiska redogörelser om terrorism, är det vanligare att betona bombdåden i Dublin och Monaghan som ett terrordåd, vilket historiker som Barry Rubin, Judith Colp Rubin och Anders Bergman har valt att göra.⁶⁷ Detta tyder på att uppfattningen av begreppet *terrorism* skiljer sig mellan dåtida medier och samtida forskare. En alternativ förklaring till varför bombdåden i Dublin och Monaghan inte explicit kallades för ett dåd utfört av terrorister kan ha att göra med att ordet terrorist sällan användes i allmänna diskussioner, vilket enligt forskaren Andrea Hajek normaliserades först under 70-talets senare hälft.⁶⁸ I extrakt 5 betonas även vikten av ideologi och politisk relevans för händelsens klassificering som ett terrorattentat. Skildringen av händelsen är i regel mer tematisk än episodisk, vilket synliggörs genom att fokus flyttas från dramatiska skildringar av våld till att fokusera mer på bakomliggande faktorer som ideologi och historisk kontext. En diskurs om terrorism kommer till uttryck genom skildringar av ”högerextrema terrordåd”, vilket cementerar subjektpositionen ”terrorist” genom kopplingar till högerextrema ideologier. Förekomsten av begrepp som den ”röda” och den ”svarta” terrorismen indikerar dock att diskursen inte försöker etablera något hegemoniskt sanningsanspråk kring någon ideologi som mer illvillig än någon

⁶⁵ *Dagens Nyheter*, 3. 8. 1980 & *Dagens Nyheter*, 5. 8. 1980.

⁶⁶ Gérard Chaliand & Arnaud Blin, “From 1968 to Radical Islam”, i *The History of Terrorism*, red. Gérard Chaliand & Arnaud Blin (Berkeley, 2007), s. 227.

⁶⁷ Rubin & Colp Rubin, s. 66, Anders Bergman, *Politiskt våld i Europa 1969-1989* (Lund, 2010), s. 29.

⁶⁸ Hajek, s. 206.

annan. Diskussionen om färger som betydelsebärande moment öppnar upp för en djupare förståelse kring terrorism i anknytning till ideologiska och politiska diskurser.

Skribenter i *Aftonbladet* har försökt att ge mening åt den röda och svarta terrorismen, vilket uttrycks på följande sätt:

6. [...] Ny-fascisterna som också kallas "den svarta terrorn" har stått bakom en lång rad blodiga terrordåd men har i motsats till "den röda terrorn", den Röda Brigaden på vänsterkanten, blivit mindre uppmärksammade utanför Italien. Medan den röda terrorn siktar in sig på utvalda mål, politiker som t ex Aldo Moro, kända industrimän och journalister, har den svarta terrorn slagit blint mot vanliga civila. Syftet med den svarta terrorn är att skapa kaos och laglöshet för att slutligen bädda för en militärkupp.⁶⁹

I detta extrakt sker ett försök att förklara olika typer av terrorism. Anledningen till varför den röda terrorn ska ha fått större internationell uppmärksamhet uppges vara på grund av dess tendens att rikta sig mot "utvalda mål", vilket i kontrast mot uttryck som "vanliga civila" implicerar att människovärde tycks ha betydelse för vilka våldsdåd som får mest internationell uppmärksamhet, vilket även kan ses som en kritik mot att den svarta terrorn inte bemöts av fördömanden i samma utsträckning som den röda terrorn. Att tala om olika offerkategorier kan liknas vid uppdelandet av människor efter olika subjektspositioner, i vilka "vanliga civila" i större grad associeras med högerextrem terrorism än så kallade "utvalda mål". Det blir alltså mer aktuellt att tala om offrens subjektspositioner än förövarnas. Gärningsmännens motiv, att iscensätta en militärkupp, kan ses som en utmaning riktad mot det demokratiska samhället. Bergman menar att den nyfascistiska terrorismens främsta mål var att krossa det demokratiska samhället och dess tillhörande värden, samt den vänsterorienterade politiken, vilket staden Bologna (genom dess kultur och kommunistiska stadsråd) symboliserade.⁷⁰

Expressen publicerade en artikel under rubriken "Bolognadådet skrämmer", där tankar om högerterrorismens förhållande till demokratin uttrycks på följande sätt:

7. [...] Dess mål är att störta det demokratiska parlamentariska statskicket. [...] Bombdådet i Bologna är det hittills mest fruktansvärda i en lång serie attentat, kidnappningar och sabotage i Italien. Bakom dem står politiska ytterkantgrupper såväl till höger som till vänster - Röda Brigaden är kanske den mest kända på vänsterkanten. Det är svårt att avgöra vilka grupperingar som är starkast men bägge är fiender till och gör sitt bästa för att föröda den demokrati som byggts upp efter Mussolinis fall.⁷¹

⁶⁹ Aino Heimerson, "Den svarta terrorn slår blint", *Aftonbladet*, 4. 8. 1980.

⁷⁰ Bergman, s. 128 f.

⁷¹ *Expressen*, 4. 8. 1980.

Till skillnad från extrakt 1–4, där våld är det fenomen som tillför mening åt diskursiva representationer av terror, kan betydelsen av begreppet *demokrati* ges en större roll för inringandet av en terrordiskurs. Fokus flyttas från våld till ideologi, vilket medför att demokrati görs till en central nodalpunkt utifrån vad diskursen organiseras efter. Detta innebär dock inte att förekomsten av våld fortfarande inte är ett viktigt tecken, då förekomsten av våld fortfarande är en grundförutsättning för förekomsten av terrorism. Om inte frågan om demokratins status som privilegierat tecken hade blivit aktuellt, hade diskursen om terrorism förmodligen organiserats utifrån tecken som skiljer sig från ideologisk extremism. I nyhetsextraktet ovan görs inga moraliska eller ideologiska distinktioner mellan högerextrema eller vänsterextrema grupper. De likställs genom sin destruktiva hållning gentemot det ”demokratiska parlamentariska statskicket”. Hajek menar att denna typ av hållning, det vill säga att avstå från betoningen av ideologiska skillnader, bidrar till att skapa en ofullständig förståelse kring varför vissa terrordåd har ägt rum och vilka motivbilder som legat bakom.⁷²

Dagens Nyheter publicerade även en artikel i vilken demokratins roll i förhållande till terrorism examineras ytterligare. Under rubriken ”Döden i Bologna” görs följande analys:

8. [...] Med hjälp av de nya hårda - från en demokratisk synpunkt ofta väl långtgående - terroristbekämpningslagarna har polis och militär kunnat komma åt mycket av den terrorism som har sin grogrund bland studenter och arbetslösa ungdomar. [...] Men samtidigt som myndigheterna riktat sin uppmärksamhet mot vänsterterrorismen, har det alltid funnits ett ”svart spår” i den italienska terrorismen. Fascistiska grupper har genom terrorhandlingar - vilka liksom attentatet i Bologna drabbar vanliga medborgare urskillningslöst - velat skapa en spänning och en osäkerhet i samhället som i sin tur skulle breda vägen för folkliga krav på en så kallad stark man i statsledningen.⁷³

I detta extrakt görs, i likhet med extrakt 6, en distinktion mellan olika typer av offerskap i association med olika former av terrorism. Elementen ”vanliga civila” och ”vanliga medborgare” genomsyrar den diskursiva representationen av terrorism, då skillnader mellan politiska intentioner och ideologi främst synliggörs genom de olika typer av offerskap som associeras med attacker utförda av höger- och vänsterextrema grupper. Elementet (vanliga civila/medborgare) görs således till ett moment (offer) genom artikulation. Frågan om demokratins roll lyfts fram genom ett gränsdragande för vilka åtgärder, som på en demokratisk grund, är godtagbara för att bekämpa terrorism. Terroristernas mål, att störta den demokratiska regeringen genom att sprida osäkerhet, är

⁷² Hajek, s. 206.

⁷³ *Dagens Nyheter*, 5. 8. 1980.

en politisk strategi som vanligtvis används i syfte att sprida propaganda eller publicitet för revolutionära grupper.⁷⁴

Den viktigaste poängen i detta avsnitt är att det går att urskilja en tydligare diskurs om terrorism. Även om denna diskurs betonas mer frekvent i det empiriska materialet, förekommer det en diskursiv konflikt som innebär att terrorismens politisk-ideologiska innebörd förblir mångtydig.

Bombdåden i London, 2005

Den tredje händelsen, bombdåden i London, utspelades i Londons tunnelbanesystem den sjunde juli 2005. Omkring 56 människor rapporteras ha dött och hundratals uppges ha kommit till skada i en serie självmordsexplosioner ombord på tre tunnelbanetåg.⁷⁵ Den islamistiska terrorgruppen Al-Qaeda (ibland stavat "Al-Qaida") uppges ha legat bakom dådet. Terrordåd som motiveras genom radikal islamistisk ideologi medför att negativa stereotyper och fördomar etableras kring muslimer som socio-kulturell grupp. En psykologisk studie som genomfördes till följd av attentatet visade bland annat på att människors åsikter kring och tolerans mot muslimer försämrades i samband med attacken, i synnerhet bland människor med politiskt liberala åsikter.⁷⁶ Attentatet den sjunde juli kan ses som en del av den terrordiskurs som etablerades i efterspelet till 9/11, i vilken radikal islamistisk ideologi cementerades som den dominerande formen av terrorrelaterad antagonism.

Diskursiva hegemonier

Bombdåden i Londons tunnelbanesystem är den första händelsen i det empiriska urvalet som utspelar sig efter 9/11, vilket som tidigare diskuterats kan sägas ha utgjort ett paradigmskifte ifråga om hur terrorism och terrorrelaterad verksamhet representeras i media. *Dagens Nyheter* publicerade en ledartext under rubriken "En svart dag för världens stad", i vilken följande uttalanden görs:

9. Aldrig tidigare har en oväntad katastrof varit så väntad. Ända sedan terrordåden i USA 2001 har London levt efter mantrat: frågan är inte om något kommer hända men när. [...] Varför mörda och lemlästa oskyldiga pendlare i en av världens mest fantastiska städer? Därför att de fanns där, lyder terroristernas lika omänskliga svar. Detta är vårt öppna samhälles förbannelse. Ju större rörlighet och tolerans, desto rikare jaktmarker för

⁷⁴ Ariel Merari, "Terrorism as a Strategy of Insurgency", i *The History of Terrorism*, red. Gérard Chaliand & Arnaud Blin (Berkeley, 2007), s. 33.

⁷⁵ Rubin & Colp Rubin, s. 349.

⁷⁶ Julie Van de Vyver et al, "Boosting Belligerence: How the July 7, 2005, London Bombings Affected Liberals' Moral Foundations and Prejudice", *Psychological Science*, 27 (2016:2), s. 174.

dem som vill förvandla lyckliga gatan till dödens fält. Ju mera vi fruktar terrorismen, desto troligare att den tar oss. [...] London symboliserar samtidigt kapitalism, globalisering, parlamentarism, frihet, fredlig samexistens mellan religioner och kulturer - allt det som de militanta islamisterna i nazisters och stalinisters efterföljd hatar. [...] Religionen kan vi lämna därhän på 2000-talet, för detta är en konflikt mellan terror och tolerans snarare än mellan öst och väst. Men nu liksom för tusen år sedan gäller det att inte lyssna på dem som gapar i panik utan att hålla på principer. Det bästa försvaret mot terrorism är att inte bli rädd, inte gripas av terror. Samt att låta rättsstatens och demokratins kvarnar mala vidare enligt beprövade spelregler.⁷⁷

I detta extrakt uppmärksammas nya moment som till stor del skiljer sig från tidigare redogörelser om terrorism. Uttalanden som ”frågan är inte om något kommer hända men när” indikerar att det har funnits misstankar om att någonting kommer att hända igen, med hänvisningar till attentatet den elfte september 2001 i USA som huvudanledningen till denna oro. Till skillnad från extrakt 1–8, där terroristernas motiv till att begå våldsdåd kan tillskrivas en viss grad av rationalitet (i och med beaktandet av politiska och ideologiska motiv), beskrivs gärningsmännen i extrakt 9 som irrationella i och med särhållandet av *gärning* och *motiv*. Detta kan ha att göra med att islamistiska terrorister uppfattas vara mer våldsamma än andra terrorister, vilket kan återspeglas i hur förekomsten av islamistisk terrorism fått större uppmärksamhet i samband med ’kampen mot terrorism’-diskursen, som uppstått i väst i efterverkningarna av 9/11.⁷⁸ Ett återkommande tema i extraktet är frågan om terrorism i relation till demokrati, vilket till viss del har berörts i extrakt 6–8. Skillnaden gentemot föregående exempel är dock att demokratin berörs i samband med nya moment, i synnerhet värden som ”tolerans”, ”frihet” och ”fredlig samexistens”.

Fredrik Fors redogör i en studie om krishantering för hur värden kan förstås i samband med terrorism och våldsdåd. Fors förklarar exempelvis hur terrorister, i synnerhet separatistiska terrorister eller politiska extremister, ibland begränsar mängden dödligt våld, går ut med varningar till allmänheten, eller riktar sig mot symboliska mål i syfte att demonstrera att de ideologiska motiven och incitamentet till väpnad kamp (eller till försvar för ryktet som en ”rättmätig”) är viktigare än att sprida så stor förödelse som möjligt.⁷⁹ I extraktet betonas avsaknaden av liknande värden, det vill säga värden som utmärks av några former av respekt för mänskligt liv, som ett utmärkande drag för avhumaniserandet av förövarna. Subjektpositionen ”terrorist” konstrueras således genom

⁷⁷ Niklas Ekdal, ”En svart dag för världens stad”, *Dagens Nyheter*, 8. 7. 2005.

⁷⁸ Christopher Baker-Beall, ”The Evolution of the European Union’s ‘fight against terrorism’ Discourse: Constructing the terrorist ‘other’”, *Cooperation and Conflict*, 49 (2014:2), s. 225.

⁷⁹ Fredrik Fors, *Bombattentat i London* (Stockholm, 2005), s. 76 f.

inkluderandet och exkluderandet av olika värden, vilket främst synliggörs genom värnandet av värden som tolerans och frihet, vilka kontrasteras mot en ospecificerad form av omänsklighet. I extraktet separeras terroristernas religiösa- och socio-kulturella bakgrunder i syfte att värna om dessa värden. Fekete menar dock att dessa uttalanden skiljer sig från en trend i vilken islamfientliga politiska partiers framgångar i Europa kan ses som direkt konsekvens av kriget mot terrorn.⁸⁰ Extraktet kan även liknas vid Papacharissi och Oliveiras redogörelser för hur språkbruket i medietexter formas av ideologi och politiska tendenser, vilket till skillnad från tidigare empiriska redogörelser uttrycks genom artikelförfattarens politiska positionering. Frågan huruvida denna jämförelse är rimlig förblir dock något ifrågasatt, då extrakt 9 utgörs av material hämtat från en ledartext snarare än en rapporterade nyhetsförmedlande text.

Svenska Dagbladet skriver i en osignerad ledare om händelsens närliggande politiska kontext, under rubriken "Hårt slag för Blair":

10. [...] Självklart har Blair ända sedan terrorn i New York den 11 september 2001 varit förberedd på att London skulle kunna bli nästa mål. Den täta alliansen med USA gjorde det i själva verket högst sannolikt. [...] Vad (terroristerna) än hittar på är vi fast beslutna att se till att de aldrig lyckas förstöra det vi håller kärt här och i resten av den civiliserade världen, förklarade Tony Blair innan han lämnade Gleneagles hotell för att flygas ned till London. [...] Nu kan kritikerna peka på att terroristerna inte har avskräckts av Blairs politik. Till den hör också mycket hårda och omstridda lagar som bland annat innebär rätten att hålla terrorismisstänkta utlänningar i förvar hur länge som helst utan att de själva får veta varför.⁸¹

I likhet med extrakt 9 görs en distinktion mellan ett "vi" och ett "dem", vilket uttrycks genom profilering av särskilda värden. Genom förekomsten av uttryck som "den civiliserade världen" konstrueras ett ociviliserat annat. Frågan blir dock vad detta "andra" syftar på. Det kontroversiella beslutet att möjliggöra gripandet av "terrorisstänkta utlänningar" antyder att detta "andra" inte riktas mot vad som i en politisk diskurs skulle syfta på brittiska medborgare, utan snarare individer som misstänks genom att associeras med radikal islamistisk ideologi. Fekete har en kritisk hållning mot att diskursen om terrorism (radikal islamism) kommit att dominera den politiska diskussionen om hotbilder mot demokratiska värden.⁸² Fekete menar att den "internationella terrorismen" förvisso är ett hot mot dessa värden, men att västvärldens (i synnerhet Europas) samhällsutveckling

⁸⁰ Fekete, s. 77 f.

⁸¹ "Hårt slag för Blair", *Svenska Dagbladet*, 8. 7. 2005. (osignerad ledare).

⁸² Fekete, s. 43.

efter 9/11 har resulterat i att underminera många av de principer och värden som bör ses som utmärkande för egalitära samhällen.⁸³

I ytterligare en osignerad ledartext diskuteras synen på värden i förhållande till terrorism. *Dagens Nyheter* gör följande uttalanden om det politiska efterspelet:

11. [...] Terrorn verkar genom sin oförutsägbarhet både när det gäller när, var och mot vem den slår, men också varför. För dess upphovsmän är det ointressant vem som dödas eller skadas, och vad gäller den terror vi förknippar med al-Qaida är själva syftet oklart och lånar sig till nära nog vilken tolkning som helst. Dock går det att iaktta vilken verkan det får och hur det används. [...] Som vid liknande tillfällen visar Tony Blair det som är hans största tillgång som politiker: sin starka övertygelse. Han tvekar inte om att det är de grundvärden som präglar våra demokratiska samhällen - mångfald, öppenhet, tolerans, respekt för individen - som terroristerna vänder sig mot. Han tvekar inte heller om att dessa värden ska försvaras och att det ska ske genom att vi så långt möjligt fortsätter våra liv som vi vill leva dem.⁸⁴

I detta extrakt är det möjligt att skapa en ekvivalenskedja mellan förekomsten av värden och demokrati. Uttryck som "mångfald", "öppenhet", "tolerans" och "respekt för individen" bidrar till att skapa en uppfattning om terrorism som en despotisk motsats till demokrati. Samtidigt betonas, i likhet med extrakt 9, terrorismen och dess ideologi som irrationell. Inga spekulationer kring tänkbara motiv eller teoretiseringar kring varför dådet begicks lyfts fram. I såväl bombdåden i Dublin och Monaghan som bombdådet på centralstationen i Bologna artikuleras förövarnas ideologiska och politiska motiv, vilket möjliggör viss insikt och förståelse kring varför dessa händelser ägde rum, oavsett om det rör sig om hämndaktioner i samband med etno-kulturella konflikter eller revolutionär politisk extremism. Men även om terrorismen i den aktuella diskursen (post-9/11) framställs som irrationell, kan de materiella förhållandena i diskursen, det vill säga "vem och vad" som är terrorist/terrorism artikuleras genom en hegemonisk diskurs om terrorism som grundas i radikal islamism. Detta skiljer sig framför allt från hur bombdådet i Bologna representerades i media, där rivaliserande diskurser och antagonism mellan politiska ideologier bidrog till att någon form av "hegemonisk terrorism" (det vill säga enhetlighet/konsensus kring terrorismens innebörd) aldrig etablerades. Ytterligare en skillnad gentemot tidigare diskurser är att terrorismen framställs som ett globalt fenomen, som kan inträffa vart som helst, när som helst.

Analyser som genomförts i samband med bombdåden i London har hittills visat på en bundenhet till en diskurs som porträtterar kampen mot terrorism som ett krig, i vilket den

⁸³ Ibid, s. 43 f.

⁸⁴ "New York 11/9, Madrid 11/3, London 7/7 2005", *Dagens Nyheter*, 8. 7. 2005. (osignerad ledare).

västerländska, demokratiska världen står enad mot terrorismen. Följande utdrag ur en osignerad ledare i *Aftonbladet* kan ses som representativt för det budskap många ledartexter vill förmedla:

12. [...] Många människor dödade, kanske tusen skadade och en stad försatt i skräck. Som i New York, som i Madrid och som i Istanbul. En mardröm som upprepar sig. Budskapet är dessvärre alldeles klart. Terroristerna - enligt en islamistisk hemsida rör det sig om militanta muslimer med anknytning till al-Qaida - kommer inte stillatigande att acceptera att plockas bort från den världspolitiska dagordningen. [...] Mitt i chocken kan attentaten i London ändå inte beskrivas som överraskande. Den brittiska huvudstaden har ända sedan Tony Blair framträdde som George W Bushs främste allierade i Irakkriget fruktat en terroristattack. Kriget mot terrorismen har dessutom kantats av anklagelser om rättsövergrepp, tortyr och överträdelser av mänskliga rättigheter. [...] I USA reagerar allt fler mot de utomrättsliga förhållandena, till exempel för fångarna på Guantánamobasen. I Storbritannien har muslimer upplevt att de utsatts för en hetsjakt och till och med i Sverige har Guantánamo, Egyptenavvisningen och de tre terrorstämplade svenskarna rest frågor om vår förmåga att upprätthålla rättssäkerhet. Kriget mot terrorismen har inte lyckats skapa den säkerhet som varit dess mål. Det demonstrerades i London i går.⁸⁵

Kriget mot terrorismen är ett ledande politiskt narrativ som genomsyrar diskursen om terrorism i västvärlden. I likhet med extrakt 10 betonas de moraliskt tveksamma aspekterna av detta krig. Det är även möjligt att synliggöra hur människor med muslimsk bakgrund delas in i en subjektposition som "terrorister", vilket konsekvent leder till stigmatisering. Begrepp som "hetsjakt" kan ses som påminnelse om Joseph McCarthys hetsjakt på kommunister i 50-talets USA, vilket forskare som Fekete menar har fått en pånyttfödelse i Europa, där misstänksamhet mot kommunister har ersatts av misstro mot muslimer.⁸⁶

I detta avsnitt är det för första gången möjligt att urskilja ett försök till att etablera en hegemonisk diskurs om terrorism i fråga om konkreta politiska och ideologiska innebörder. Subjektpositionen "terrorist" tydliggörs genom att likställas med radikal islamistisk ideologi, vilket skiljer sig från hur terrorism framställdes i representationer av Bolognadådet.

Attentaten i Norge, 2011

Den fjärde och sista händelsen kretsar kring Anders Behring Breivik och händelseförloppet i Oslo och på Utøya den tjugooandra juli 2011. Totalt 77 människor uppges ha dödats i

⁸⁵ "Nej, inte en gång till...", *Aftonbladet*, 8. 7. 2005. (osignerad ledare).

⁸⁶ Fekete, s. 102 f.

samband med ett bombattentat mot regeringskvarteren i Oslo och en massaker på Utøya, vilket även resulterade i att dussintals människor kom till skada.⁸⁷ Attentaten i Norge kan ses som ett försök att skapa publicitet för Breiviks politiska manifest ”2083: A European Declaration of Independence”, i vilket han propagerar för bland annat deportering av alla muslimer i Europa och en kamp mot multikulturalism och ”kulturmarxistisk propaganda”.⁸⁸ Religionshistorikern Mattias Gardell redogör för hur stora delar av diskussionen om Breivik kretsar kring islam, oavsett om det handlar om Breiviks politiska motiv eller perspektiv på allmänna diskurser om terrorism. Gardell menar att både experter och medier var tidigt ute med spekulationer om att attackerna i Oslo och på Utøya skulle vara islamistiska, vilket senare visade sig vara felaktigt.⁸⁹

Att urskilja en diskursiv kontinuitet

Det sista analysystemat, bombdådet i Oslo och massakern på Utøya, är den andra empiriskt utvalda händelsen som utspelar sig efter 9/11. Empirin redogör för diverse skillnader och likheter gentemot de händelser som behandlats under tidigare analysystemat. *Aftonbladet* gör följande analys, med hänvisningar till ”terroristexperten” Magnus Ranstorp:

13. Bomben briserade i centrala Oslo och allt tydde på att den islamistiska terrorismen nu hade nått vårt västra grannland. Det stämde väl överens med den hotbild som finns mot Norge - bland annat efter att tidningen *Aftenposten* återpublicerade danska *Jyllands-Postens* Muhammedkarikatyrer i början av 2010. ”Hade det bara varit bombattacken hade de flesta, inklusive säkerhetstjänsten, sagt att det var al-Qaidarelaterat”, säger Magnus Ranstorp, terroristexpert på Försvarshögskolan i Stockholm. Om det finns ett ideologiskt motiv bakom ligger det närmast till hands att tro det, men eftersom vi aldrig har sett en sådan attack i Europa finns det inget att jämföra med. Det här kommer från ingenstans, det finns ingen motsvarighet. Är en och samma person kapabel att genom föra det här?⁹⁰

I extraktet upplevs erfarenheten av ett icke-islamistiskt terrordåd som förvånande. I likhet med extrakt 9–12, där bombdåden i London beskrevs som förväntade, fanns det misstankar om att något liknande kunde inträffa i andra delar av Europa. Till skillnad från de diskurser om terrorism som redogjorts för under 1900-talet kan innebörden av ord som ”hot” eller ”hotbild” utgöra viktiga moment för förståelsen av terrorism utifrån en diskurs

⁸⁷ Cecilia H. Leonard et al, ”The Case of Anders Behring Breivik - Language of a Lone Terrorist”, *Behavioral Sciences & the Law*, 32 (2014:3), s. 408.

⁸⁸ Ibid, s. 410.

⁸⁹ Mattias Gardell, ”Crusader Dreams: Oslo 22/7, Islamophobia, and the Quest for a Monocultural Europe”, *Terrorism and Political Violence*, 26 (2014:SI), s. 129 f.

⁹⁰ *Aftonbladet*, 23. 7. 2011.

om radikal islamistisk ideologi. Detta kan bero på terroristernas tillvägagångssätt. Fors menar att republikanska terrorister i Nordirland kan kontrasteras mot den så kallade "självordsterrorismen" i fråga om moralisk-filosofiska dygder. Fors menar exempelvis att det inte var helt ovanligt för terrorister på Irland att gå ut med förvarningar till allmänheten, vilket indikerar att dåden i sig inte var tänkta att orsaka så stor förödelse som möjligt (till förmån för publicitet), medan självordsterrorister tillskrivs egenskaper som pekar på ett motsatt förhållningssätt.⁹¹ Normaliserandet av den radikala islamistiska terrorismen i västerländsk politisk diskurs kan därför, i samband med att terroristernas gärningar i större utsträckning utmärks genom irrationellt handlande, förklara varför denna hotbild genomsyrar representationen av terrorism i media i samband med bombdåden i London och attentaten i Norge.

Journalister från *Expressen* intervjuade några av Breiviks grannar, vars tankar kring dåden kommer i uttryck på följande sätt:

14. Poliser beväpnade med automatvapen slog till mot massmordmisstänkte Anders Behring Breiviks, 32, bostad i natt. Hela området spärrades av och invånarna evakuerades. - Jag såg honom senast för en månad sedan och då var han som vanligt, berättar grannen Hemen. [...] "Det som jag är mest förvånad över nu är att det är en norrman som ligger bakom det här. Först trodde jag som många andra att det var al-Qaida som låg bakom", säger han. [...] Anders Behring Breivik satt i förhör hos polisen i Oslo i natt. Han är "etniskt" norsk och har hittills inte begärt försvarare, uppger den norska tidningen VG.⁹²

Frågan om terrorismen och dess subjekt görs i detta extrakt till en identitetsfråga. Bruket av begrepp som "massmordmisstänkte" istället för "terrorist" medför att skiljelinjen mellan terrorism och våld i allmänhet är snäv. I likhet med föregående extrakt uttrycks förvåning över att det var en icke-muslimsk gärningsman som legat bakom dåden. Men även om Breiviks identitet som "etniskt norsk" representeras diskursivt i samband med en diskurs om terrorism, är det svårt att skapa en ekvivalenskedja mellan begreppen "terrorist" och "etniskt norsk". Detta har att göra med att diskursen om 'radikal islamistisk terrorism' fortfarande besitter en diskursiv hegemoni, trots den nya diskursens försök till antagonism. Det är värt att poängtera att extrakt 13–14 inte associerar 'radikal islamistisk terrorism' med muslimer som socio-kulturell grupp. Trots detta tenderar distinktionen mellan sociala förhållanden, kultur och extremism att framställas som sammanflätande eller diffusa i svensk media, vilket enligt en rapport från *centrum för forskning om religion och samhälle* vid Uppsala universitet skulle innebära att ett genomsnitt på 57% av

⁹¹ Fors, s. 33 f.

⁹² *Expressen*, 23. 7. 2011.

alla artiklar i svensk media mellan oktober-november 2014 omnämner muslimer i samband med frågor om säkerhet, terrorism eller militära insatser.⁹³

I samband med att nyheter om attackerna i Norge började spridas publicerade *Dagens Nyheter* en analys, i vilken följande slutsats dras:

15. Terrorattentaten i Norge kommer som en chock för landet. Men det borde det inte göra. Varje land som agerar internationellt i dag riskerar att bli en måltavla. Det har hänt i Sverige och det har hänt i Danmark. De första terrorattackerna i vart och ett av dessa länder upplevdes som totalt osannolika och samhällena var oförberedda. På samma sätt har Norge framstått som idylliskt jämfört med omvärlden. Norska politiker har blivit internationellt kända när de agerat fredsmäklare i Mellanöstern och stora biståndsgivare. Men Norge är också medlem i militäralliansen Nato, med styrkor i Afghanistan och har tillhört de mest aktiva i flygangreppen i Libyen. Terrorhot har också kommit mot landet.⁹⁴

Sättet på vilket attentaten kopplas till Norges insatser i krigsdrabbade delar av världen antyder att den upplevda hotbilden är extern, på liknande sätt som i extrakt 9–14. En viktig poäng är dock artiklarnas temporalitet. Till skillnad från tidigare extrakt publicerades artikeln i extrakt 15 innan det att gärningsmannens identitet som ”etnisk norsk” hade offentliggjorts. Detta synliggör en viktig poäng, nämligen att diskursiva representationer av terrorism är socialt konstruerade. Även om det socialkonstruktivistiska perspektivet kan sägas ha kommit till uttryck genom diskursanalytisk metodologi genom hela analyskapitlet, är det första gången en artikel i analysen har förhållit sig till en dominerande diskurs genom förutfattade meningar. Detta överensstämmer med McQueeneyns tes om terrorism som ett socialt konstruerat fenomen, vilket formas av de skildringar av våld som förmedlas genom politiska utspel och i massmedia.⁹⁵ En liknande analys görs av *Svenska Dagbladet*, vilket i likhet med föregående extrakt publicerades innan det att gärningsmannens identitet hade offentliggjorts:

16. Enligt Jan Egeland, som är chef för det utrikespolitiska institutet i Norge, måste en så stor bomb som blåste ut fönster en kilometer från explosionsplatsen, ha krävt stora resurser at organisera. Han kallar bomben för "enorm". Som många andra varnar han mot att dra för snabba slutsatser. Men målet för terror är alltid att skapa fruktan. Den norska säkerhetspolisen, PST, gör varje år en bedömning av terrorhoten mot

⁹³ Marta Axner, "Representationer, stereotyper och nyhetsvärdering: Rapport från medieanalys om representationer av muslimer i svenska nyheter", *Centrum för forskning om religion och samhälle* (Uppsala universitet, 2015), s. 44.

⁹⁴ *Dagens Nyheter*, 23. 7. 2011.

⁹⁵ McQueeney, s. 301.

Norge. Den senaste är från början av året. Då hade ännu inte norska flygplan satts in mot de styrkor som är lojala till Muammar Gadaffi, i Libyen. Det är det mest närliggande hotet, eftersom konflikten fortfarande pågår för fullt. Tillsammans med Danmark har Norge gjort en större insats inom den Nato-ledda operationen i Libyen, än vad ländernas storlek skulle motivera. Landets härskare Muammar Gadaffi har hotat att föra kriget vidare till Europa.⁹⁶

I extraktet betonas vikten av att inte dra för snabba slutsatser. Trots detta görs en koppling till Libyens dåvarande diktator Muammar Gadaffi, som beskrivs vara ”det mest närliggande hotet”. Den diskurs som förmedlas i detta extrakt kretsar kring ”terrorhoten mot Norge”, vilket indikerar att det inte finns några misstankar riktade mot interna hot, vilket enligt McQueeney tyder på en socialkonstruktivistiskt präglad uppfattning av vad det är som utgör en ”rimlig” hotbild.⁹⁷ Detta påminner även om Valdeóns redogörelser för hur misstankar mot ETA manipulerades av den spanska regeringen snarare än att riktas mot islamistiska terrorgrupper, som bekräftas ha legat bakom attacken i Madrid 2004. Denna jämförelse är något otymplig, då information som distribueras av makthavande institutioner inte nödvändigtvis kan jämföras med mediernas egna initiativ. Likheterna mellan Valdeóns analys och extrakt 16 existerar främst genom dess tendenser att förhålla sig till diskurser om terrorism som grundas i varaktiga hotbilder som existerat under en längre tid. Diskursiva förändringar synliggörs alltså genom interaktionen med föreställningar om diskursiva kontinuiteter.

Detta avsnitt kan sammanfattas genom att det är möjligt att urskilja en diskursiv kontinuitet i likhet med representationer av bombdåden i London. Diskursen om radikal islamistisk ideologi genomsyrar även hur diskursen om terrorism i Norge framställs, trots händelsernas olikartade kontexter.

Avslutande diskussion

I denna studie har ett historiskt präglat material analyserats i förhållande till olika diskurser om terrorism i syfte att redogöra för hur dessa förändras över tid. Genom ett socialkonstruktivistiskt och diskursanalytiskt angreppssätt har studiens tre ledande frågeställningar, hur terrorism framställs i media före jämfört med efter millennieskiftet, vilka politiska effekter som kan synliggöras genom bruket av begreppet *terrorism* under dessa tidsperioder, samt vilken signifikans för ideologisk meningsbyggnad språket ges i materialet, kunnat besvaras.

På en abstrakt nivå kan terrorism sägas framställas på olika sätt före millennieskiftet jämfört med under 2000-talet. I analysen av bombdåden i Dublin och Monaghan var

⁹⁶ Svenska Dagbladet, 23. 7. 2011.

⁹⁷ McQueeney, s. 298.

det till och med svårt att tala om terrorism i och med språkliga tendenser av att betona våld i stället för "terrorism" eller "terrorister". Bombdåden i Bologna redogör för en tydligare diskurs om terrorism, då fler tecken som kan relateras till en diskurs om terrorism är närvarande. En viktig aspekt av rapporteringen av Bolognadådet i svensk media är att diskursen aldrig lyckades etablera någon konkret form av diskursiv hegemoni kring terrorismens ideologiska innebörd. Trots att det tidigt fanns tecken på att den "svarta" terrorismens nyfascistiska ideologi låg bakom dådet, blandades den "röda", vänsterextremistiska terrorismen nästan alltid in i den politiska diskussionen. Diskursen om terrorism synliggörs istället genom kontrasterandet av *terrorism*, såväl svart som röd, mot *demokrati*. Händelserna som utspelade sig efter millennieskiftet, bombdåden i London och attentaten i Norge är (i politisk och ideologisk mening) orelaterade i samma utsträckning som de händelser som diskuterats ovan. Trots detta tycks innebörden av diskursen om terrorism övergå från att vara flytande, det vill säga i ett förändringstillstånd, till att etablera en sorts kontinuitet. Till skillnad från händelserna som utspelade sig före millennieskiftet, där händelsernas diskursiva representationer förblir orelaterade, blir 2000-talets händelser försatta i en sorts diskursiv kontinuitet, då näst intill identiska diskurser dominerar den diskursiva representationen av terrorism i båda fallen. Diskursen tycks ha lyckats etablera hegemoni kring terrorismens ideologiska innebörd, vilket manifesteras genom retorik riktad mot radikal islamistisk ideologi. Utmärkande för denna diskurs är synen på terrorism som ett ständigt återkommande fenomen, som på ett internationellt plan framställs som ett större hot än någonsin tidigare.

Representationer av terrorism i svensk media skiljer sig alltså före och efter millennieskiftet, både ifråga om sakpolitiska innebörder och diskursiv innebörd. Det är svårt att urskilja några diskursiva hegemonier i de texter som publicerades före millennieskiftet, till skillnad från de texter som publicerades efter millennieskiftet. I texterna som publicerades efter millennieskiftet är det möjligt att urskilja en diskursiv kontinuitet i materialet, då en hegemonisk diskurs om terrorism genomsyrar materialet.

Andra politiska effekter utgörs av språkets funktion som meningsbärare för politiska och ideologiska budskap. Även om det är svårt att tala om terrorism i samband med representationer av bombdåden i Dublin och Monaghan, är det möjligt att tala om en sorts "våldets ideologi". Vad detta innebär för en diskurs om terrorism är i hög grad en tolkningsfråga. Det språkliga värdet av att tala om "svart och "röd" terrorism är ett tydligare exempel på hur språkets roll som medlare av ideologiska värden kan gestaltas. Demokrati är ett återkommande tema som används som ett politiskt instrument till att etablera terrorism som en anti-demokratisk och despotisk kraft. En skillnad mellan Bolognadådet och bombdåden i London är sättet på vilket demokrati görs till ett politiskt instrument. Till skillnad från hur demokratins roll framställs under 1980-års terrordåd, det vill säga som ett sätt att definiera terrorismens intentioner, görs

demokratin till något mer omfattande i 2005-års terrordåd. Detta görs genom tillförandet av värden som frihet, öppenhet, tolerans och ”respekt för individen”, som konstruerar terrorismen som ett motsatsbegrepp till dessa värden. Terrorism kan alltså beskrivas som socialt konstruerat och föränderligt vartefter de dominerande politiska diskurser som återfinns i olika historiska sammanhang. Trots detta går det att se hur det pluralistiska uttrycket ’diskurser om terrorism’ har transformerats till att bli ett singular: ’diskursen om terrorism’. Det går alltså att tala om en övergång från förändring till kontinuitet, även om denna kontinuitet inte nödvändigtvis är permanent för all framtid.

Att redogöra för representationer av terrorism i media är ett omständligt arbete som kan genomföras på många olika sätt. En kvalitativ studie som denna kan förvisso generera en analys som ger insyn i hur diskurser skiljer sig från varandra. Representationerna av de händelser som undersökts utgör dock en marginell del av en mycket större helhet. Fler studier som analyserar liknande händelser skulle behöva genomföras i syfte att generera ett större empiriskt utbud av studier som undersöker hur diskurser förändras över tid.

Referenser

Tryckta

- Axner, Marta, "Representationer, stereotyper och nyhetsvärdering: Rapport från medieanalys om representationer av muslimer i svenska nyheter", *Centrum för forskning om religion och samhälle* (Uppsala universitet, 2015).
- Baker-Beall, Christopher, "The Evolution of the European Union's 'fight against terrorism' Discourse: Constructing the terrorist 'other'", *Cooperation and Conflict*, 49 (2014:2), s. 212-238.
- Bergman, Anders, *Politiskt våld i Europa 1969–1989: Den politiska extremismens verkningar* (Lund, 2010).
- Bryman, Alan, *Samhällsvetenskapliga metoder* (Malmö, 2011).
- Butler, Taryn, "The Media Construction of Terrorism Pre and Post-9/11", *Scholars: Journal of Undergraduate Research*, 24 (2015). Ej sidnumrerad.
- Chaliand, Gérard & Blin, Arnaud, "Introduction", i *The History of Terrorism: From Antiquity to Al Qaeda*, red. Gérard Chaliand & Arnaud Blin (Berkeley, 2007), s. 1-11.
- Chaliand, Gérard & Blin, Arnaud, "From 1968 to Radical Islam", i *The History of Terrorism: From Antiquity to Al Qaeda*, red. Gérard Chaliand & Arnaud Blin (Berkeley, 2007), s. 221-254.
- Chazan, Guy, "Greed not terror said to be motive behind football team bus blasts", *Financial Times*, 22. 4. 2017.
- Fairclough, Norman, *Media Discourse* (New York, 1995).
- Fekete, Liz, *A Suitable Enemy: Racism, Migration and Islamophobia in Europe* (London, 2009).
- Fors, Fredrik, *Bombattentat i London: Terrorism och institutionaliserad krishantering* (Stockholm, 2005).
- Gardell, Mattias, "Crusader Dreams: Oslo 22/7, Islamophobia, and the Quest for a Monocultural Europe", *Terrorism and Political Violence*, 26 (2014:SI), s. 129-155.
- Hajek, Andrea, "Teaching the History of Terrorism in Italy: The Political Strategies of Memory Obstruction", *Behavioral Studies of Terrorism and Political Aggression*, 2 (2010:3), s. 198-216.
- Hanley, Brian, "'The Forgotten Massacre': Responses to the Dublin and Monaghan Bombings", *History Ireland*, 22 (2014:3), s. 46-49.
- Leonard, Cecilia H. et al., "The Case of Anders Behring Breivik - Language of a Lone Terrorist", *Behavioral Sciences & the Law*, 32 (2014:3), s. 408-422.

- Lutz, James M. & Lutz, Brenda J, *Terrorism: Origins and Evolution* (New York, 2005).
- McQueeney, Krista, "Disrupting Islamophobia: Teaching the Social Construction of Terrorism in the Mass Media", *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 26 (2014:2), s. 297-309.
- Merari, Ariel, "Terrorism as a Strategy of Insurgency", i *The History of Terrorism*, red. Gérard Chaliand & Arnaud Blin (Berkeley, 2007), s. 12-51.
- Papacharissi, Zizi & Oliveira, Maria de Fatima, "News Frames Terrorism: A Comparative Analysis of Frames Employed in Terrorism Coverage in U.S. and U.K. Newspapers", *The International Journal of Press/Politics*, 13 (2008:1), s. 52-74.
- Rubin, Barry & Colp Rubin, Judith, *Chronologies of Modern Terrorism* (New York, 2008).
- Post, Jerrold M, "Terrorism and Right-Wing Extremism: The Changing Face of Terrorism and Political Violence in the 21st Century: The Virtual Community of Hatred", *International Journal of Group Psychotherapy*, 65 (2015:2), s. 243-271.
- Tota, Anna Lisa, "Terrorism and Collective Memories: Comparing Bologna, Naples and Madrid 11 March", *International Journal of Comparative Sociology*, 46 (2005:1-2), s. 55-78.
- Valdeón, Roberto A, "Discursive Constructions of Terrorism in Spain: Anglophone and Spanish media representations of Eta", *International Journal of Applied Linguistics*, 19 (2009:1), s. 66-83.
- Van de Vyver, Julie et al, "Boosting Belligerence: How the July 7, 2005, London Bombings Affected Liberals' Moral Foundations and Prejudice", *Psychological Science*, 27 (2016:2), s. 169-177.
- Wennerberg, Søren Barlebo, *Socialkonstruktivism: positioner, problem och perspektiv* (Malmö, 2010).
- Winther Jørgensen, Marianne & Philips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod* (Lund, 2000).

Elektroniska källor

- Bergin, Erik, "Minst 84 döda i lastbilsdåd - tio barn bland offren", *Svenska Dagbladet*, 14. 7. 2016, <https://www.svd.se/bil-korde-in-i-folkmassa-i-nice> (2017-04-11).
- United Nations Security Council, *Resolution 1566* (2004)
<http://www.refworld.org/docid/42c39b6d4.html> (2017-04-17).

Empiriska ledartexter

- Ekdal, Niklas, "En svart dag för världens stad", *Dagens Nyheter*, 8. 7. 2005.
- Heimerson, Aino, "Den svarta terrorn slår blint", *Aftonbladet*, 4. 8. 1980.

”Hårt slag för Blair”, *Svenska Dagbladet*, 8. 7. 2005. (osignerad).

”New York 11/9, Madrid 11/3, London 7/7 2005”, *Dagens Nyheter*, 8. 7. 2005. (osignerad).

”Nej, inte en gång till...”, *Aftonbladet*, 8. 7. 2005. (osignerad).